

NA PUTU POVRATKA IZGUBLJENOG POVERENJA?

- Međunacionalni odnosi na severu Bačke-

U sredu 25.maja 2005. u organizaciji Centra za razvoj civilnog društva iz Zrenjanina organizovana je u Kanjiži tribina pod nazivom "Etničke tenzije na severu Vojvodine". Tribini je prethodio monitoring stanja međunacionalnih odnosa u ovoj opštini. Ove aktivnosti izvedene su u okviru realizacije obuhvatnijeg projekta koji se ne realizuje samo u opštinama Mali Idoš, Kanjiža i Senta, nego i u Novom Sadu i u Beogradu, s obzirom da beogradske i novosadske vlasti imaju značajan uticaj na stanje međunacionalnih odnosa u Vojvodini. Tribina u Malom Idošu održana je pre ove kanjiške, a ona u Senti posle, sve tri u toku maja.

Kanjiža: uzajamna trpeljiva izolacija

Kanjiža je zanimljiva ne samo stoga što je to opština sa najhomogenijom koncentracijom etničkog mađarskog stanovništva u Srbiji. U njoj se neke pojave koje su karakteristične i za druge sredine vide u čistijem i razvijenijem obliku. A neke druge pojave zbog specifičnih lokalnih okolnosti ne dolaze do izraza u Kanjiži toliko kao u nekim drugim sredinama u kojima vojvođanski Mađari čine većinu stanovništva ili u kojima bar žive u značajnijem broju.

Pre svega, Kanjiža je na poslednjim lokalnim izborima pokazala erodiranje poverenja vojvođanskih Mađara u SVM. U Kanjiži je danas na vlasti koalicija koju čine odbornici Reformista, LSV, DZVM i nekoliko manjih grupacija, dok se SVM i DS nalaze u opoziciji. S druge strane, za razliku od većine opština u Srbiji, smena vlasti u Kanjiži 2004. godine nije značila potpuni obračun sa kadrovima iz prethodne garniture, tako da je SVM još uveliko prisutan na mestima gde se odlučuje o raspodeli opštinskih resursa. U svim opštinama, u Vojvodini, Srbiji i drugde, gde se vlast dobija, zadržava i gubi preko višestranačkih izbora, mogućnost uticaja na stvarni život građana zavisi od dva činioca. Jedan je raspodela plena između stranaka koje su dobile poslednje lokalne izbore, a drugi je manje ili veće poklapanje ovih stranaka sa različitim neformalnim koterijama uglednih građana, privrednika, uticajnih lokalnih intelektualaca, nekad i ljudi iz u lokalnoj zajednici dominantne crkve. U Kanjiži je ovo poklapanje formalnih i neformalnih struktura lokalne vlasti slabije izraženo nego

drugde, pa se uopšte uzev može reći da u toj opštini ima više demokratije nego u većini opština u Srbiji.

Posebno pitanje su međunacionalni odnosi. Sagovornici iz Kanjiže kažu da su međunacionalni odnosi dobri. Pogled sa strane pokazuje da međunacionalnih odnosa faktički i nema i da dve najbrojnije nacionalne zajednice žive paralelnim životima, marginalizovane jedna u odnosu na drugu. Incidenti kojih je bilo u poslednjih godinu i po dana se minimiziraju. Uočljivo je da sagovornici umanjuju značaj napetosti vezanih za isticanje zastave Republike Mađarske, retke komšijske tuče, ili tuče omladine iz različitih mesta (mahom jednonacionalnog sastava, na primer između mladića iz Kanjiže i Horgoša), skrnavljenje nadgrobnih spomenika na katoličkom, pravoslavnom i jevrejskom groblju, prefarbavanje naziva na mađarskom jeziku na svim ulazima u Kanjižu, potpuno podvajanje omladine različitih nacionalnosti, ponekad radikalne parole na skupovima pred poslednje lokalne izbore (navodno se vikalo i “Mađarska do Novog Sada!”), grafiti na kućama sa sadržajem ‘Gubite se Mađari’, sužena mogućnost da se komunikacija sa organima uprave vodi na jeziku lokalne većine, odsustvo dvojezičnih legitimacija, brojčana prevlast etničkih Srba u policiji, zapostavljanje srpskih udruženja od strane opštine, ekskluzivno mađarski sastav činovništva samouprave, redovne žalbe na izbeglice (što je prisutno po celoj Srbiji, nezavisno od etničkog sastava pojedinih opština), povremena diskriminacija Roma za koje meštani tvrde da ih kafedžije ne puštaju u sve ugostiteljske objekte, posebno u Horgošu, oslanjanje pripadnika mađarske i srpske grupe na fondacije iz glavnih gradova zemalja matica i na kapitaliste “svoje” etničke pripadnosti u pogledu finansiranja, itd.

Zanemarivanje položaja Mađara koji žive u centralnim i južnim delovima Vojvodine nipošto nije karakteristično samo za Kanjižu, mada je u njoj možda i izraženije nego drugde. Etničke solidarnosti nema među kanjiškim Mađarima, kao što je nema više nigde u Srbiji, Hrvatskoj i sličnim zemljama, a referendum o državljanstvu je pokazao da isto važi i za Mađarsku. U svakom slučaju, zanimljivo je da su u “najmađarskijoj” opštini u Srbiji građani na poslednjim izborima napustili SVM i time pokazali svoju građansku, ne-nacionalnu, orijentaciju. Kanjiža je u tom smislu višestruko zanimljiva i protivrečna.

Na tribini održanoj 25. maja, na kojoj su ispred Centra za razvoj civilnog društva učestvovali Dragan Kalejski, Snežana Ilić i Gordana Perunović Fijat,¹ bilo je uočljivo da nije bi prisutan ni jedan predstavnik aktuelne opštinske vlasti, pa se može postaviti pitanje da li kod njih postoji neka vrsta bojazni da se ova tema pokreće i na čemu se ova bojazan zasniva. Saradnici Centra za razvoj civilnog društva su na početku tribine ukratko poentirali najzanimljivije rezultate monitoringa etničkih odnosa u opštini, da bi se potom i prisutna publika aktivno uključila u razgovor na ovu temu. Inace je i na tribini kao i prilikom monitoringa izneta opšta ocena prisutnih da je stanje međunacionalnih odnosa u Kanjiži

¹ Uz njih su neposredno učešće na tribinama, monitoringu, medijaciji i zastupanju uzeli aktivisti Centra za razvoj civilnog društva Miroslav Keveždi, Fuks Laslo, Alisa Halak i Marija Borbelj, dok je veći broj saradnika pomagao realizaciju projekta na različite načine. U pitanju je projekt podržan od Balcan Trust for Democracy.

dobro, ali da postoji oštra podvojenost u svakodnevnom životu između pripadnika različitih nacionalnih zajednica. Pojam “paralelni život” često se mogao čuti na ovoj tribini, češće nego u drugim dvema opštinama obuhvaćenim projektom. Njime se oslikavao nedostatak pravih kontakata između pripadnika različitih nacionalnosti. Na tribini je bilo reči i o tome da je na prošlim lokalnim izborima SVM izgubio vlast u opštini navodno zbog zloupotreba i nekompetencije i da su ih građani kaznili time što su glasali za građanske opcije. Može se postaviti pitanje da li je građanska opcija budućnost političkog života manjinskih zajednica, čiji su pripadnici sve više razočarani u nacionalne stranke. Ako je tako, onda su čelni ljudi sadašnje opštinske vlasti najviše izgubili svojim ignorisanjem ove tribine.

Mali Idoš: življenje paralelnih života

Mali Idoš je zanimljiv kao izrazito nepoverljiva sredina koja odgovara stereotipima o nepoverljivosti stanovništva u opštinama u kojima pripadnici nacionalnih zajednica čine većinu stanovništva. Nesklad između formalne i neformalne raspodele funkcije, moći i resursa posve je vidljiv u razgovorima sa sagovornicima iz sve tri brojne etničke grupe (u opštini Mali Idoš živi i značajan broj etničkih Crnogoraca; u ovoj opštini živi i sto dvadeset Roma koji su u izvesnom smislu «zaboravljeni»). Drugim rečima, politički stvarno «jaki» ljudi ustežu se da i formalno zauzmu najznačajnije dužnosti. Valja imati u vidu da su se u Malom Idošu zbili poznati događaji u okviru «Pokreta 64 županije»² kojima je beogradska štampa, a posebno list Večernje Novosti, posvetila značajnu pažnju na način karakterističan za Srbiju posle «jogurt revolucije».³ Opštinari su u svakom slučaju nezadovoljni interesovanjem saradnika Centra za razvoj civilnog društva za međuetničke odnose u njihovoj sredini, što s obzirom na prethodno ne iznaenaduje. Sredina je opterećena teškom ekonomskom krizom, težom nego u nekim drugim delovima Vojvodine. U samom mestu Mali Idoš odnedavno je dve stotine ljudi zaposlenih na poljoprivrednom dobru ostalo bez posla. U ovakvim okolnostima svaka vrsta nejednakosti, pa i ona kojoj se po svoj prilici ne bi imalo šta zameriti, jer nije rezultat bilo kakve diskriminacije, ima potencijalno loše dejstvo po međunacionalne odnose. Lokalnim etničkim Srbima listom smeta što deca mađarske nacionalnosti primaju pomoć od 90 eura godišnje od mađarske vlade. Same aktivnosti Pokreta 64 županije ne plaše lokalno etničko srpsko stanovništvo. Među sagovornicima i mađarske i srpske nacionalnosti sreću se iskazi da je sam ovaj pokret instrumentalizovan od strane lokalnog SVM, koji je i sam aktivnostima Pokreta izmanipulisan od strane činilaca van opštine. Naravno, ovo se u okviru monitoringa ne može pouzdano dokazati. Ali,

² Prema nekim iskazima, ovaj pokret u opštini ima desetak, a prema drugima više od pedeset članova. (Utisak sa terena je da “ovi ljudi iz Pokreta 64 županije u neposrednom kontaktu deluju ne samo bezazleno, nego i izmanipulisano, kao da su vadili kestenje iz vatre za nekoga ko se potom izmakao.»)

³ S druge strane, radikali iz ove opštine, koji su, budući da čine manjinu u okviru etničke manjine na lokalnu, umereni i koliko se iz razgovora može zaključiti, kao i svi koji su negde slabiji, privrženi ideji ljudskih prava, smatraju da je beogradska štampa reagovala prikladno i izveštavala nepristrasno.

ovo je utoliko verovatnije što, prema iskazima ljudi iz civilnog sektora, „ovde svi rade ono što im kaže centrala“. Etnički Srbi pokazuju više bojazni od povremenog zalaganja g. Agoštonove partije za teritorijalnu autonomiju severno-vojvođanskih optina, (neki od njih kažu: «bitno im je da se napravi atmosfera neizdrživih odnosa») pri čemu je zanimljivo da se povremena slična zalaganja SVM i Pokreta 64 županije sistematski ignorišu u iskazima sagovornika srpske nacionalnosti. Uopšte nije isključeno da se g. Agoštonova stranka ovde apostrofira upravo stoga što realno postoji manja bojazan od njenih povremeno iskazivanih namera nego od sličnih namera subjekata koji su sagovornicima geografski mnogo bliži. Na sličan način se među lokalnim Srbima apostrofira i stvaranje animoziteta prema izbeglicama od strane VMDK.

Vidljiva je sklonost ka minimiziranju incidenata, koja je izražena među pripadnicima svih nacionalnih grupa (kako kaže jedan etnički Srbin: «Ako je i bilo nekih incidenata, vinovnici su bili maloletnici - pitanje je da li su uopšte svi bili na nacionalnoj osnovi.») Sagovornici mađarske nacionalnosti najčešće izjavljuju da u opštini nije bilo incidenata na etničkoj osnovi, pominjući pri tom da su neki od njih lično doživljavali telefonske pretnje. S druge strane, sistematski se prećutkuje sukob u autobusu iz Bačke Topole, gde su omladinci nedvosmisleno pokazivali mržnju prema vršnjacima druge nacionalnosti. Nacionalni romantizam kod mlađeg sveta veoma je vidljiv. Njega snaže neke objektivne okolnosti. Jedan od sagovornika mađarske nacionalnosti je rekao da u autobusu iz Bačke Topole nije bilo nikakvog međusobnog obračuna, već da su Mađari pretučeni. Pominje se i da mladi ljudi iz Lovćenca pevaju četničke pesme, a neki među sagovornicima mađarske nacionalnosti kažu da postoje tenzije između meštana Lovćenca i Feketića. Mladi iz Lovćenca, prema ovim iskazima, takođe „prave probleme kada dolaze u Mali Idoš - ponašaju se agresivno“. Karakteristični su iskazi poput: „Odnosi u opštini nisu loši, ali ima problema između Lovćenca i Malog Idoša i Lovćenca i Feketića“. „Neki Srbi imaju problema sa Mađarima“. „Problemi dolaze otuda jer u Mali Idoš dolaze mladi (oko osamnaest godina) i „prave cirkus“, provociraju mlade Mađare, ima tuča „samo između mladih““. Navodi se, takođe: „dogadalo se da dođu neki automobili drugih registracija i pretuku mladiće“. Ili: „prolazim i mladići počnu da pevaju četničke pesme“. Prema ovim iskazima, većina incidenata se ne prijavljuje. Pri tom sagovornici nezavisno od njihove nacionalnosti najčešće stavljaju primedbe na ponašanje izbeglica koje su i ovde, kao i u drugim delovima Srbije, nezavisno od nacionalne strukture lokalnog stanovništva, predmet averzije i koji se sagledavaju kao nelojalna konkurencija na sve surovijem tržištu radne snage. Animozitet prema izbeglicama ujedinjuje, kao i na drugim mestima u Vojvodini, lokalne Mađare i Srbe. Treba imati u vidu da meštani ne samo što ne žele nego i ne znaju kako da prihvate izbeglice. Sagovornik navodi primer žene, izbeglice, koja je došla na javnu česmu po vodu, gde su Mađarice normalno govorile mađarski, sve dok žena isfrustrirana nije uzviknula „Ovo je srpska država“ i zatražila da se govori srpski. Ovakvi događaji zbunjuju meštane koji su oduvek govorili javno svojim maternjim jezikom.

Etnički Srbi se posle uobičajene konformističke priče o odsustvu inter-etničkih problema takođe žale na neravnomernu distribuciju resursa u opštini. Navode primere Feketića, gde se gradi sportska hala, a „Lovćenac ne može školu“. „Iđoš četiri godine dobija sredstva od Bunjika (Zoltana, pokrajinskog sekretara za obrazovanje i kulturu), Lovćenac tek jednu“, „Favorizovani su“. Tvrdi se da neke velike stranke za koje glasaju mahom etnički Srbi i pored višegodišnjeg insistiranja nemaju prostorije „jer nema razumevanja od strane opštinskih vlasti“.

Uopšte uzev, postoji mišljenje da „međunacionalni konflikti eskaliraju kad su izbori, vidovdan, mađarske godišnjice – to su incidentni dani“.

Posebnu specifičnost sredine predstavlja sukob između Srpske i Crnogorske pravoslavne crkve koji je praćen tenzijama pre svega u Lovćencu. Nekima od etničkih Crnogoraca smeta ponašanje predstavnika SPC, koji, „kad se obavlja krštenje, u papirima upisuje se u rubriku nacionalnost - Srbin, a ne Crnogorac, kako se ti ljudi izjasnjavaju“.

Deklarisani etnički Srbi imaju drugačije mišljenje. Neki kažu: „Kad su u pitanju odnosi među Srbima i Crnogorcima, tu najveće probleme stvara organizacija "Krstaš". Ako SVM podrži Crnogorce u izgradnji autokefalne crkve, bice to žariste za narednih pedeset godina“. Drugi sagovornik srpske nacionalnosti smatra da Udruženje Crnogoraca „Krstaš“ koje zagovara Crnogorsku Pravoslavnu Crkvu, „razjedinjuje, ide na ruku Mađarima“ što komentariše rečima „nismo složni“. Primećuje da „Krstaš“ okuplja prvenstveno omladinu. U lokalnoj političkoj konstelaciji procenjuje da su ljudi iz „Krstaša“ „Napravili *deal* sa DS, a ovi sa SVM“.

Protivnici Crnogorske pravoslavne crkve kada komentarišu rad udruženja „Krstaš“ ponekad kažu: „Grupa mangupa našla način da uzme novac“. Realni odnos CPC i SPC je prema mišljenju predstavnika ove strane vernika je po njemu 30 prema 1200, što ne deluje realno. Kaže se da je „predsednik „Krstaša“ diler droge, a dobio je mesto u đakona u crkvenoj hijerarhiji“. Prema ovom velikosrpskom mišljenju, cilj „Krstaša“ je da „pocrnogorči Srbe“, isto onako kao što oni koji se ne slažu s ponašanjem SPC kažu da ona nastoji da posrbi etničke Crnogorce. U svakom slučaju, unutar crnogorske grupe postoji razlika između stanovnika Lovćenca i Feketića, za koju se čini da nije bez osnova u poreklu u različitim delovima Crne Gore iz kojih su preci ovih ljudi doseljeni.

Crnogorska etnička grupa je ovde posebno zanimljiva, zbog unutar-slovenske napetosti u etnički većinski mađarskom okruženju. Uopšte uzev, treća etnička grupa bi mogla da posluži kao amortizator napetosti između dveju sučeljenih grupa. S druge strane, u datim okolnostima koje su još uvek obeležene snažnim uplivom etničkog nacionalizma pripadnici treće etničke grupe često se doživljavaju kao aktuelni ili potencijalni saveznici stvarnih ili samo navodnih etničkih rivala vlastite grupe. U situaciji gde je privredni život umrtvljen, gde je siva ekonomija, prema gotovo opštem mišljenju sagovornika, veoma prisutna, i gde je društvena pokretljivost zaprečena već samim tim što u opštini ne postoji srednja škola, preraspodela resursa po etničkoj osnovi može da bude rizičnija nego

drugde i u neko drugo vreme. Osetljivost na ono što se shvata kao povreda interesa ili prestiža vlastite grupe raste. Neke parole koje su predstavnici mađarskih stranaka koristili pred lokalne izbore 2004. jedan broj Srba doživeo je kao incidente. S druge strane, prema tvrdnjama sagovornika mađarske nacionalnosti, među policajcima u opštini Mali Idoš, sa mađarskom etničkom većinom, samo jedan je Mađar. Kako ovi sagovornici primećuju, “moguće je da Mađari sami ne žele taj posao, ali treba se zapitati zašto je to tako.” Prema iskazu jednog sagovornika, „svi su izgubili poverenje u institucije, ova milicija u ovakvoj formaciji ni za šta nije“. Mera do koje se može imati poverenja u policiju jeste uviđaj, tj. sagovornik ima poverenja u evidenciju policije. Upitan da prokomentariše to da je u policiji samo jedan Mađar, kaže: „Mađari se nikad nisu ni prijavljivali u miliciju i vojsku“.

Tumačenje odnosa umnogome zavisi ne samo od etničke pripadnosti već i od sasvim partikularnih interesa, najčešće povezanih sa stranačkim organizovanjem. Neki od politički aktivnih etničkih Srba upozoravaju na ponašanje „velikosrpskih dušebrižnika, među kojima su najglasniji su radikali“, tvrdeći da su oni imali veliku ulogu u potenciranju sukoba insistiranjem da dođe ministar za ljudska i manjinska prava Rasim Ljajić. Ovde, naravno, nije jasno zbog čega se g. Ljajić stavlja u funkciju makar i nesvesnog pomagača radikalnske politike, ali samo tumačenje govori o napetostima unutar onog dela etničkih korpusa u ovoj opštini koji je kvalifikovan za politički život. Dok neki etnički Srbi, kao što se videlo, govore o pomoći mađarske vlade učenicima Mađarima kao o nečemu što izaziva napetost, drugi kažu da roditelji srpske nacionalnosti treba da se pitaju ko ih je doveo u tu poziciju da zavide svojim sugrađanima drugog etničkog opredeljenja. Vrlo često se pravi paralela između „64 županije“ i „Krstaša“, čime se za vlastitu poziciju zauzima centralno, “politički korektno”, mesto. U ovom smislu obe pomenute organizacije prividno umeravaju etnonacionalizam drugih nacionalnih organizacija u opštini, i srpskih i mađarskih, i čini se da su i pored toga što izazivaju averziju u ovom pogledu dobrodošle vođama čas partnerskih čas sučeljenih blokova. Inače, u opštini postoji 27 manje ili više aktivnih nevladinih organizacija. Iz krugova civilnog društva dolazi mišljenje da “vladajuće stranke” SVM i DS deluju u saradnji sa opozicionim radikalima.

Kao jedan od ključnih problema javlja se nepoznavanje ili nedovoljno poznavanje jezika pripadnika druge etničke grupe. Problem je dvojak, jer ne samo što postoji endemsko opiranje slovenskog stanovništva, čiji znatan deo sebe doživljava kao pripadnike “državne nacije”, odnosno nečega što Ustav ne poznaje ali što je i te kako prisutno u insajderskom iskustvu pripadnika svih grupa, nego i nedovoljno poznavanje srpskohrvatskog jezika (u skladu sa terminologijom važećeg Ustava; u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini umesto srpskohrvatskog jezika u zvaničnoj su upotrebi uz još četiri jezika i srpski i hrvatski) od strane ne beznačajnog broja građana mađarske nacionalnosti. Uopšte uzev, opština Mali Idoš je, kako reče jedan od sagovornika sredina čiji građani imaju “problem što ne živimo zajedno, vec živimo paralelnim životima”. Čelnici lokalnih etničkih i političkih opcija pokazali su razum i ostvarili predizbornu i posleizbornu saradnju koja prevazilazi etničke granice i koja, mada ne

može da odnose preraspodele plena karakteristične za višepartizam, liši karaktera etničkog takmičenja, omogućuje da se nijedna grupa (osim romske) ne oseti kao marginalizovana. Ovo govori o osećanju odgovornosti lokalnih aktera. Nepovoljne okolnosti mahom su izazvane činionicima koji dolaze sa ravni globalnog društva, van područja ove opštine.

Senta: «Simbioza dva parazita»⁴ ili integracija manjine u politički život

U Senti, kao i u Malom Idošu, a za razliku od Kanjiže, SVM još uvek drži vlast, ili bar njen najveći deo. Ovde se preslikava pokrajinska koalicija sa DS i LSV. I ovde se javljaju radikalne alternative, Građanski pokret Mađara i srpske stranke koje su u opoziciji prema sadašnjoj opštinskoj vlasti. Njih podjednako osuđuju i SVM i druge dve stranke koje su na vlasti. S druge strane, ove navodno radikalne organizacije ponašaju se, kako se može čuti, dosta umereno, a posebno je zanimljivo da između ogranaka srpskih i mađarskih političkih organizacija koje se nalaze van skupštinske većine (što znači i van raspodele resursa) postoji uzajamno komplimentiranje. Vladajuća koalicija na opštinskom nivou približava etničke rivale koje oni koji drže vlast u opštini nazivaju srpskim i mađarskim nacionalistima. Kako kaže jedan od opozicionih političkih aktivista: «Srpska opozicija ne osuđuje Građanski pokret Mađara, oni samo ukazuju kakvi su ovi iz SVM, govore o kriminalu, karakteru vlasti. Ja ništa nacionalističko nisam čuo kod njih – o kakvom radikalizmu može biti reč, što napadaju SVM?»

Posebnu ulogu u Senti imaju crkve, i u pogledu odnosa između rimokatoličke i pravoslavne crkve ovaj grad prema nepodeljenom mišljenju sagovornika predstavlja svetao primer. Zanimljivo je da pomoć od «Karitasa» dobijaju i Srbi, ali ne i Romi, kojima je nešto gardedrobe podelila Hrišćanska adventistička crkva. Romi iz Tornjoša doživljavaju se kao opšta nepritilika, posebno pošto se deo njih obogatio što je stvorilo dosta napetosti unutar ove nacionalne zajednice u senčanskoj opštini.

Napor opštine da integriše srpsku manjinu uistinu je vidljiv. Pokrenuta je fondacija “Stevan Sremac”, a 1. novembra trebalo bi da bude otvorena biblioteka na srpskom jeziku. Nastoji se da se stvori inter-etnička omladinska organizacija. Granice procesu integracije postavlja ono što istovremeno, na jedan protivrečan način, čini osnov za integraciju, a to je sistem stranačkih kvota. Opštinskim javnim preduzećima upravljaju etnički Mađari, koji imaju gotovo potpun monopol na zaposlenja ne samo na ovim rukovodećim položajima nego i na podređenim položajima u skupštini opštine. S druge strane, u privredi, koju kontroliše vlada u Beogradu, odnosno u njoj zastupljene stranke, na direktorskim mestima ima više etničkih Srba. Kako kaže sagovornik mađarske nacionalnosti, koji jasnije sagledava jednu stranu ovih nejednakosti: «Može se reći da se Mađari žale,

⁴ Izraz jednoga od sagovornika.

da im smeta, što je mnogo Srba koji su bili i ranije, a tako je i sada, na direktorskim mestima – oni su favorizovani. Veoma ih je mnogo u odnosu na brojčanu zastupljenost.»

Milicioneri su većinom Srbi i prema iskazu meštana mnogi od njih ne govore dobro mađarski jezik: «Malo je Mađara u policiji. Jezik je problem, jer već na tom pitanju Mađari ne mogu da prođu prijemni. Problem je što policajci slabo znaju mađarski, a, naročito na selima, Mađari slabo govore srpski.» Zaista je prilikom terenskog rada uočeno da u Senti mnogi Mađari teško govore srpskohrvatski, teže nego u Kanjiži gde je manje Srba. Kako se čuje, deca u školi nerado uče «srpski» (srpskohrvatski) jezik. Sagovornici mađarske nacionalnosti ponekad kažu da je to rezultat kućnog vaspitanja, dok se drugi put žale na navodno krajnje neprimeren način nastave. Neki kažu: «Mađarski milicionari su otišli u penziju. Mladi milicionari sad ne znaju mađarski – to je problem. Tu disproporciju bi trebalo rešavati. „Nisu grubi, ali je teško kontaktirati.“»

Kao i drugde, ogromna većina sagovornika obe nacionalnosti⁵ kaže da su, generalno gledano, međunacionalni odnosi u opštini Senta dobri i da mogu da posluže za primer. Trpeljivost se delimično gradi u uobičajenom protivstavu prema izbeglicama za koje se tvrdi da ne mogu da se naviknu na tolerantan način života, niti na dvojezičnost. (Posle će se videti da ni Srbi starinci ponekad ne smatraju da je poznavanje mađarskog jezika neophodno u Senti, a da se sa ovim miri i jedan deo senčanskih Mađara. Ali, kada su u pitanju izbeglice, oni uz ostale terete koje nose imaju i teret posebnih zahteva koji su prema njima upućeni.) Izbeglice se javljaju kao stalna meta osude: «do rasta radikala, ne samo ovde već u celoj Vojvodini, došlo je zaslugom izbegličke populacije.» Izbeglice su nesumnjivo problem za Vojvodinu, kao deo devastirane Srbije, i uvek su dežurni krivci, čak i tamo gde ih ima malo, kao u Senti. Nema pokušaja njihovog organizovanog integrisanja, što potvrđuje rezultate naših ranijih istraživanja, prema kojima Vojvođani nezavisno od njihove nacionalnosti prema izbeglicama pokazuju jedan u ljudskom smislu nedopadljiv stav, koji je na žalost razumljiv s obzirom na okolnosti u zemlji.

Uopšte uzet, omladina je jasno etnički podvojena. Na pitanje da li se mladi različitih nacionalnosti međusobno druže, dobija se odgovor poput «pa, ne baš. Imamo dva disko kluba, jedan pored drugog, i mladi Mađari idu u jedan, a mladi Srbi idu u drugi.» A na potpitanje zašto je to tako dobijen je odgovor da se «neke stvari dešavaju subotom kad se više izlazi. Čujem od mladih Mađara koji dolaze ovde da mi o tome pričaju, da ih Srbi maltretiraju. Prilaze im i teraju ih da pričaju mađarski – zašto Srbin hoće da sluša kako neko priča mađarski? Onda dođu neki drugi Srbi i kažu: 'Pustite ih, ostavite ih!', i onda Mađari odu. Plaše se da će dobiti batine. Evo, pre Vas je baš bio jedan dečak da mi se žali. Ne prijave to policiji, plaše se.» Ili, kako je rekao drugi sagovornik: «Mladi slabo komuniciraju – primećuje se da izlaze podeljeno. Podvajanje je na delu – getoizacija.» A jedan treći sagovornik je

⁵ Sa marginalizovanim i posve neobrazovanim Romima iz Tornjoša nisu se i pored najbolje volje mogli voditi razgovori o zamršenim pitanjima, što upozorava na neophodnost preduzimanja praktičnih akcija.

rekao: «Vrlo kratko – postoji paralelan život mladih, postoji obostrani animozitet kod omladine. Nema toga da se zabavljaju dečko i devojka a da su različitih nacionalnosti.» Ili, kako kaže sagovornik mađarske nacionalnosti: «Kod mladih je komunikacija mnogo slabija i „nije to to“ «. Jedan drugi sagovornik je primetio: «Ima krajeva gde ima samo Srba i u te kafane i kafiće idu samo Srbi, „Tamo gde je mađarska muzika idu Mađari“»

Incidencata je bilo i u opštini Senta, i do informacija o nekima od njih dolazi se tek kroz duži razgovor, posle probijanja uobičajene barijere konformizma. «Republička zastava je skinuta sa Vatrogasnog doma, odneta i zapaljena, pri čemu je policija utvrdila da su prekršioc i etnički Mađari koji žive van Sente.» Ili, o međunacionalnim odnosima, iz usta sagovornika mađarske nacionalnosti: «Dobri su, nema većih problema, ima samo možda manjih incidenata. Čuli ste verovatno za događaj sa zastavom. Ima ponekad da se mladi sukobe, ali to nije toliko da mora policija da se umeša.» Ili: «Bilo je pre nekoliko meseci natpisa 'Mađari idite u Mađarsku', posle toga takvih natpisa nije bilo.»

Senčanski Mađari su nezadovoljni što je otežana procedura za dobijanje izvoda iz matičnih knjiga: «Problem je što se dokumenat izdaje onako kako je originalno uveden u matične knjige. Da bi se pisalo mađarskim pismom, potrebno je pokrenuti proceduru za izmenu izvornog dokumenta.» Ili, drugačije kazano: «Komplikovana je procedura, treba da dobije uputstvo taj koji traži. Ako nije upisan prilikom rođenja na mađarskom onda može da dobije samo na latinici ili ćirilici. Inače stranka mora da upiše izmenu (a to je onda promena imena), u molbi treba da stoji: „želim da mi se ime upiše po mađarskom pravopisu“».

Za razliku od Malog Idoša, SVM u Senti nastupa mekše, otvorenije prepuštajući ulogu «mađarskih radikala» Građanskom pokretu Mađara. Treba imati u vidu da je opština Senta okružena opštinama Ada i Kanjiža u kojima je SVM izgubio vlast na poslednjim lokalnim izborima. Odnos prema Pokretu 64 županije ovde je posve drugačiji nego u Malom Idošu, jer ga lokalni SVM u Senti doživljava kao rivala, bilo da njegovi aktivisti deluju pod svojim imenom ili u okviru drugih organizacija.

Ljudi koji nisu Mađari imaju, naravno, svoje mišljenje o međunacionalnim odnosima u lokalnu: «Znate, multietničnost je uvek bila na račun Srba.(...) Potiskivala se, a i sada, ćirilica. (...) A kada je počelo buđenje nacionalne svesti, onda je to bila čista manipulacija od strane vlasti.(...). Odnosi su sada bolji nego pre 2000. godine. Ovde postoji problem da se manjina integriše – tu je stvar poverenja, SVM ranije nije bio blagonaklon.» U februaru 2004. novosadski «Dnevnik» objavio je seriju tekstova o paralelnom monoetničkom organizovanju senčanskih Srba i Mađara povodom preimenovanja ulica. Jedan od sagovornika je tim povodom rekao: «Mora biti više poverenja u svačije dobre namere, a kako da ga bude kada vlast ovde na tako neshvatljiv način menja nazive ulica i trgova. Od 33 predloga za nove nazive, složili smo se sa 27, zar to nije korektno? Ali zašto se briše Beogradska ulica (njihovo opravdanje je: ta ulica ne vodi ka Beogradu!??), zašto Jovana Sterije Popovića – to je veoma loše što rade.» Drugi sagovornik s tim u vezi kaže: «Možete misliti, oni sad vraćaju one nazive ulica koji su

uvedeni 1941. godine, pa 1945. sklonjeni!» Jedan od mađarskih političkih aktivista je ovako okarakterisao ovaj problem:»U opštini je bilo menjanja imena ulica gde su neka važna imena za Srbe bila preinačena u neka koja su manje važna i za Mađare»

Neki od senčanskih Srba osećaju se otvoreno diskriminisanima: «U obrazovanju Srbi se uopšte ne pitaju. Mađarski jezik mora se obavezno znati. Ne znam da li je to baš OK što imaju udruženje direktora škola iz osam «svojih» opština.» Neki pominju da je prilikom prošlogodišnje proslave Nove godine flašom razbijen prozor na kancelariji Srpske pravoslavne crkve. Sreću se i iskazi poput: «postoji međuetnički nemir», «bilo je paljenja srpske zastave, pre dva meseca, tokom praznika mađarske državnosti. Mađar koji je palio zastavu je kažnjen.» «Postoji podsmevanje ćirilici, Mađari koriste pežorativni izraz 'kockasto pismo'».

S druge strane, jedan sagovornik mađarske nacionalnosti pozdravlja očuvanje nacionalnog identiteta, ali kaže da to getoizira i da može da bude kontraproduktivno: «Kad se organizuju neki skupovi u gradu je predvanredno stanje, (okupljanje mađarske omladine) ispolitizovano je i izgubilo pravi smisao.» „Biće sve više onih koji su došli da bi pili i da bi bili van nadzora roditelja. Jako je malo onih manifestacija koje spajaju, integrišu:»

Pitanje jezika se javlja kao ključno. Lokalnim Srbima smeta što «Mađari ne znaju dovoljno srpski», ili što, kako oni kažu, «ima pojedinaca koji neće da govore srpski», ili, nešto u čemu se slažu sagovornici nezavisno od etničke pripadnosti: «sistemski je problem učenje srpskog jezika». S druge strane, postoji mnogo manje saglasnosti oko neophodnosti učenja jezika sredine. Teret godina Miloševićeve vlade ovde je veoma teško ukloniti. I sami etnički Mađari s dosta ustezanja predlažu da se vrati fakultativno učenje mađarskog jezika. Kao da su se građani mađarske nacionalnosti pomirili s tim da značajan broj njihovih sugrađana neće naučiti jezik većine u lokalnoj zajednici :»mislím da su zahtevi Srba ovde ispunjeni, u opštini u administraciji svi znaju srpski, neko vreme u pošti neki nisu znali mađarski.» Ovo prećutno prihvatanje etničkog karaktera države, što je u suprotnosti sa važećim Ustavom kao i sa ranije primenjivanim standardima, može da bude potencijalno rizično. Naravno, mnogo zavisi od ekonomske situacije, pri čemu valja imati u vidu da je mnogo ljudi otpušteno u procesu privatizacije i da u opštini ima 4.200 nezaposlenih. Kao i u Kanjiži, postoji uverenje, verovatno bar delimično osnovano, da su nove gazde najčešće etnički Srbi: «u privatizaciji Mađari nisu toliko angažovani; «kasnije će se videti gde smo u vlasničkim odnosima». Ekonomsko takmičenje između etničkih grupa ostaje donekle rizično u situaciji smanjivanja resursa. Dobro je ako tu situaciju ne prati predstava o nejednakim šansama. Za sada sagovornici najčešće još nemaju čvrsto formirano mišljenje o ovom pitanju.

Nije neophodno iznositi poseban zaključak do kojeg se došlo tokom velikog broja razgovora i sastanaka u pomenutim opštinama severne Vojvodine. Kako je primetio jedan sagovornik iz Sente, «izgubilo se poverenje srpske manjine zbog stava mađarske većine koji je takav zbog odnosa srpske

većine“. Zapaženo je, takođe, da se «Pandorine kutije otvaraju u izbornim godinama“. Iskustvo sa naglim povećanjem broja incidenata od ukidanja vanrednog stanja, i, posebno, od republičkih izbora decembra 2003. do okončanja pokrajinskih i lokalnih izbora u ranu jesen 2004., potvrđuje ovu ocenu. Treba se nadati da će politički činioci na lokalnu, u Vojvodini i u Beogradu iskoristiti izbornu zatišje na najkonstruktivniji način, u smislu vraćanja poverenja između članova različitih nacionalnih zajednica. Spoljno-političke okolnosti pogoduju ovakvim nastojanjima, a čini se da i u zemlji postoji neophodan stepen unutrašnje stabilnosti. U svakom slučaju, prvi korak ka popravljaju nekog stanja jeste iznošenje slike o njemu, ma koliko ona bila zamršena i naizgled protivrečna. Saradnja svih zainteresovanih izvesno je više nego dobrodošla.